

GLOBAL IQTISODIYOTDAGI YANGI FENOMENLAR (DEMOGRAFIK O‘ZGARISHLAR, GEOSIYOSIY HOLAT HAMDA FRAGMENTATSIYA JARAYONLARI) TA’SIRINI BAHOLASH

Toshkent kimyo texnologiya instituti Yangiyer filiali

“Iqtisodiyot va ijtimoiy fanlar” kafedrası

professor o‘qituvchisi

Berdiqulova Sevinch Toxir qizi

+998996141644

Annotatsiya. Mazkur ilmiy ishda global iqtisodiyotda kuzatilayotgan yangi fenomenlar, xususan demografik o‘zgarishlar, geosiyosiy vaziyatning murakkablashuvi hamda iqtisodiy fragmentatsiya jarayonlarining jahon va milliy iqtisodiyotlarga ta’siri tahlil qilingan. Tadqiqotda aholi soni va yosh tarkibidagi o‘zgarishlar, xalqaro savdo va investitsiya oqimlaridagi siljishlar, geosiyosiy ziddiyatlarning iqtisodiy o‘shish hamda makroiqtisodiy barqarorlikka ta’sir etish mexanizmlari o‘rganilgan. Shuningdek, global iqtisodiy makondagi tarkibiy o‘zgarishlar sharoitida iqtisodiy siyosatni takomillashtirish va iqtisodiy xavflarni kamaytirishga qaratilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kirish so‘zlar: global iqtisodiyot, demografik o‘zgarishlar, geosiyosiy risklar, iqtisodiy fragmentatsiya, xalqaro savdo, investitsiyalar, iqtisodiy o‘shish, makroiqtisodiy barqarorlik, global qiymat zanjirlari, iqtisodiy integratsiya, iqtisodiy xavfsizlik, strukturaviy o‘zgarishlar.

Kirish. XXI asrda jahon iqtisodiyoti chuqur tarkibiy o‘zgarishlar va yangi global chaqiriqlar ta’siri ostida rivojlanmoqda. Ayniqsa, demografik jarayonlarning o‘zgarishi, geosiyosiy ziddiyatlarning kuchayishi hamda iqtisodiy fragmentatsiya tendensiyalarining jadallashuvi xalqaro iqtisodiy munosabatlarning mazmuni va

rivojlanish yo‘nalishlariga sezilarli ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ushbu omillar nafaqat alohida mamlakatlar iqtisodiyotiga, balki global savdo, investitsiya oqimlari, mehnat bozorlari va xalqaro moliyaviy tizim barqarorligiga ham bevosita ta‘sir etmoqda.

Demografik o‘zgarishlar, jumladan, rivojlangan mamlakatlarda aholining qarishi va ayrim rivojlanayotgan davlatlarda aholi sonining tez sur‘atlarda o‘sishi mehnat resurslari tarkibi, iste‘mol talabi va iqtisodiy o‘shish sur‘atlarida muhim o‘zgarishlarni yuzaga keltirmoqda. Shu bilan birga, migratsiya oqimlarining kuchayishi ham iqtisodiy rivojlanishning yangi tendensiyalarini shakllantirmoqda. So‘nggi yillarda geosiyosiy vaziyatning murakkablashuvi, xalqaro mojarolar, iqtisodiy sanksiyalar va savdo cheklovlarining kengayishi global iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Natijada xalqaro savdo zanjirlari uzilishi, logistika xarajatlarining ortishi hamda investitsion faollikning pasayishi kuzatilmoqda. Bu esa mamlakatlar oldiga iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlash va tashqi iqtisodiy risklarni samarali boshqarish vazifalarini qo‘ymoqda. Bundan tashqari, global iqtisodiyotda kuzatilayotgan fragmentatsiya jarayonlari, ya‘ni iqtisodiy hamkorlikning geosiyosiy bloklar asosida qayta shakllanishi va global qiymat zanjirlarining bo‘linishi xalqaro iqtisodiy integratsiya jarayonlariga yangi ta‘sir ko‘rsatmoqda. Ushbu jarayonlar jahon xo‘jaligi tizimining samaradorligi va barqarorligiga ta‘sir etib, iqtisodiy siyosatni yangi sharoitlarga moslashtirish zaruratini yuzaga keltirmoqda. Mazkur ilmiy ishning maqsadi global iqtisodiyotdagi yangi fenomenlarning mohiyatini o‘rganish, demografik o‘zgarishlar, geosiyosiy holat va iqtisodiy fragmentatsiya jarayonlarining iqtisodiy rivojlanishga ta‘sirini baholash hamda ushbu omillar sharoitida iqtisodiy siyosatni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism. So‘nggi yillarda global iqtisodiyotda kuzatilayotgan demografik o‘zgarishlar, geosiyosiy tangliklarning kuchayishi hamda iqtisodiy fragmentatsiya jarayonlari jahon iqtisodiy rivojlanishining asosiy determinantlariga aylanib

bormoqda. Ushbu omillar xalqaro savdo, investitsiyalar oqimi, mehnat bozori va makroiqtisodiy barqarorlikka sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Birlashgan Millatlar Tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, 2050-yilga borib dunyo aholisining soni 9,7 milliard kishiga yetishi kutilmoqda. Shu bilan birga, rivojlangan davlatlarda 65 yoshdan yuqori aholi ulushi keskin ortib borishi mehnat resurslari taqchilligi va ijtimoiy xarajatlarning oshishiga olib kelmoqda. Aksincha, rivojlanayotgan mamlakatlarda yoshlar ulushining yuqoriligi iqtisodiy o'sish uchun demografik dividend yaratish imkoniyatini bermoqda. Geosiyosiy vaziyatning keskinlashuvi va xalqaro savdodagi cheklovlarning kuchayishi global iqtisodiy faollikka salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF) baholariga ko'ra, geoiqtisodiy fragmentatsiya jarayonlari uzoq muddatda jahon yalpi ichki mahsulotining 2–7 foizgacha qisqarishiga sabab bo'lishi mumkin. Ayniqsa, texnologik va savdo bloklariga ajralish jarayoni xalqaro ishlab chiqarish zanjirlarining samaradorligini pasaytiradi.

Global iqtisodiyotdagi yangi fenomenlarning asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar	2020-yil	2025-yil	2050-yil (prognoz)
Dunyo aholisi (mlrd. kishi)	7,8	8,2	9,7
65 yoshdan yuqori aholi ulushi (%)	9,3	10,4	16,0
Jahon iqtisodiy o'sishi (%)	-3,1	3,3	3,0
Xalqaro to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar (trln. AQSh dollari)	1,0	1,4	1,8
Geoiqtisodiy fragmentatsiya natijasida YIM yo'qotilishi (%)	-	2-7	2-7

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinadiki, demografik o'zgarishlar global iqtisodiyotning uzoq muddatli rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Aholi sonining ortishi iste'mol bozorlarining kengayishiga xizmat qilsa, aholining qarishi mehnat unumdorligi va davlat moliyasi uchun qo'shimcha bosimlarni yuzaga keltiradi. Shu bilan birga, geosiyosiy ziddiyatlar va iqtisodiy fragmentatsiya jarayonlari xalqaro savdo hajmlarining qisqarishi hamda investitsiya oqimlarining sekinlashuviga olib kelishi mumkin. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, global iqtisodiyotdagi yangi fenomenlar mamlakatlardan iqtisodiy siyosatni moslashtirishni, savdo hamkorlarini diversifikatsiya qilishni, innovatsion rivojlanishni jadallashtirishni hamda inson kapitaliga investitsiyalarni ko'paytirishni talab etadi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun demografik dividend imkoniyatlaridan samarali foydalanish va tashqi iqtisodiy risklarni kamaytirish barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi.

Xulosa. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, global iqtisodiyotda yuz berayotgan demografik o'zgarishlar, geosiyosiy jarayonlar va iqtisodiy fragmentatsiya tendensiyalari jahon iqtisodiy rivojlanishining asosiy omillaridan biriga aylanib bormoqda. Ushbu fenomenlar xalqaro savdo, investitsiya oqimlari, mehnat bozorlari hamda makroiqtisodiy barqarorlikka bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatmoqda. Demografik o'zgarishlar natijasida ayrim mamlakatlarda aholining qarishi mehnat resurslari qisqarishiga va ijtimoiy xarajatlarning ortishiga sabab bo'layotgan bo'lsa, rivojlanayotgan davlatlarda yosh aholi ulushining yuqoriligi iqtisodiy o'sish uchun qo'shimcha imkoniyatlar yaratmoqda. Shu bilan birga, geosiyosiy ziddiyatlarning kuchayishi xalqaro savdo va investitsiya aloqalariga salbiy ta'sir ko'rsatib, global qiymat zanjirlarining uzilishiga hamda iqtisodiy noaniqliklarning ortishiga olib kelmoqda. Iqtisodiy fragmentatsiya jarayonlari esa xalqaro iqtisodiy hamkorlikning yangi shakllarini yuzaga keltirib, mamlakatlardan iqtisodiy siyosatni yangi sharoitlarga moslashtirishni talab etmoqda. Mazkur jarayonlar sharoitida iqtisodiyotlarni diversifikatsiya qilish, innovatsion

rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash, inson kapitaliga investitsiyalarni kengaytirish hamda xalqaro iqtisodiy hamkorlikni mustahkamlash barqaror iqtisodiy o‘shishni ta‘minlashning muhim shartlaridan biri hisoblanadi. Shunday qilib, global iqtisodiyotdagi yangi fenomenlarni chuqur tahlil qilish va ularning ta‘sirini baholab borish milliy iqtisodiyotlarning raqobatbardoshligini oshirish, iqtisodiy xavfsizlikni ta‘minlash hamda uzoq muddatli barqaror rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. International Monetary Fund. World Economic Outlook: Navigating Global Divergences. – Washington, DC: IMF, 2025.
2. United Nations. World Population Prospects 2024. – New York: United Nations Department of Economic and Social Affairs, 2024.
3. World Bank. Global Economic Prospects 2025. – Washington, DC: World Bank Publications, 2025.